

William Davies

Mutluluk Endüstrisi

Türkçesi: Müge Çavdar

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
1. Nasıl Hissettiğinizi Anlamak	19
2. Hazzın Fiyatı	45
3. Satın Almaya Hazır	73
4. Psikosomatik İşçi	107
5. Otorite Krizi	139
6. Sosyal Optimizasyon	179
7. Laboratuvarında Yaşamak.....	211
8. Eleştirel Hayvanlar.....	239
Teşekkür	269
Notlar	273
Dizin	289

Önsöz

Dünya Ekonomi Forumu (DEF), 1971'deki kuruluşundan bu yana küresel ekonominin hal ve gidişatını yansıtan faydalı bir gösterge oldu. Ocak ayının son birkaç gününde gerçekleştirilen konferanslarda şirket yöneticileri, üst düzey siyasetçiler, STK temsilcileri ve konuyla alakadar bir dizi ünlü şahsiyet bir araya gelip küresel ekonominin ve ondan sorumlu karar mercilerinin karşı karşıya olduğu başlıca meseleleri ele aldı.

Dünya Ekonomi Forumu'nun henüz "Avrupa Yönetim Forumu" adıyla anıldığı 1970'lerde esas tartışma konusu, Avrupa'daki üretim verimliliğinin büyüme hızında gözlemlenen sert düşüştü. 1980'lerde piyasanın serbestleştirilmesine yoğunlaşırlarken 1990'larda inovasyon ve internet gündeme oturdu. Ekonominin hararetli olduğu 2000'lerin başında daha "toplumsal" nitelikli bazı sorunların varlığı kabul edilmeye başlandı; 11 Eylül sonrası oluşan bariz güvenlik kaygıları da bunlara eşlik ediyordu. 2008'deki banka iflaslarını takip eden beş yıl boyunca ise Davos toplantılarında esasen eski düzene nasıl dönülebileceğine odaklanıldı.

2014 toplantısında milyarderler, pop yıldızları ve devlet başkanlarının arasında beklenmedik bir konuk daha vardı: Budist bir rahip. Delegeler her sabah oturumlar başlamadan onunla meditasyon yapıp rahatlama tekniklerini öğrenme fırsatı buldu. Rahip, üzerinde sarı kırmızı bir cübbe, avucunda bir iPad'le dinleyicilerine "Düşüncelerinizin kölesi değilsiniz," diyordu. "Onlara uzaktan bakmakla yetinmek de bir yöntem... Çayırılmanın tepesinden sürüsünü izleyen bir çoban gibi."¹ Dinleyicilerin

zihinsel otlaklarında ise muhtemelen hisse senedi portföyleri ve memleketlerindeki bakanlara verilecek gayrimeşru hediyelere dair yüzlerce düşünce dolaşıyordu.

Rekabetçi iş ilkelerinden ödün vermeyen Davos organizatörleri öyle sıradan bir rahip seçmemiştir. Eski bir biyolog olan Fransız Matthieu Ricard, hakikaten seçkin bir rahipti. Dalai Lama'nın Fransızca çevirmenliğini yapan ve TED Talks'ta mutluluk üzerine söylevler veren Ricard aynı zamanda kendi çapında bir şöhretti. "Dünyanın en mutlu insanı" ünvanını taşıdığı için mutluluk konusunda özel bir söz hakkına sahip olan Ricard, farklı mutluluk düzeylerinin beyinde nasıl iz bırakıp görünür olduğunu öğrenmek için birkaç yıl boyunca Wisconsin Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir sinirbilim çalışmasına katılmış. Aynı anda 256 sensörün üç saat süreyle kafaya bağlı kalmasını gerektiren bu çalışmalarda denekler genellikle aşırı mutsuz (+0.3) ile aşırı mutlu (-0.3) arasında bir noktada değerlendiriliyor. Ricard ise bu testten -0.45 puan almış. Araştırmacılar daha önce hiç böyle bir sonuçla karşılaşmamış. Ricard, sinirbilimcilerin puan tablosunda "en mutlu insan" olarak geçtiği bu gurur verici belgenin bir kopyasını hâlâ bilgisayarlarında saklıyor.²

Ricard'ın 2014 Davos Zirvesi'ndeki varlığı, geçmiş yıllara nazaran daha kapsamlı bir öncelik değişimi olduğuna işaret ediyordu. Pozitif psikoloji, Budizm, bilişsel davranış terapisi ve sinirbilimi harmanlayan "farkındalık" adlı rahatlatma tekniği, forumun en çok konuşulan konularından biri olmuştu. 2014 yılındaki zirvede zihinsel ve bedensel zindelik konularını merkeze alan toplam 25 oturum yapılmıştı. Bu oturumlar sayıca 2008 yılındaki benzer oturumların iki katından fazlaydı.³

"Beyni Yeniden Yapılandırmak" gibi başlıklar taşıyan oturumlarla katılımcılara beyin fonksiyonlarının geliştirilmesine yardımcı olabilecek en yeni teknikler tanıtıldı. "Sağlık Zenginliktir" adlı oturumda, çoğunluğun esenliğinin nasıl daha bilindik bir sermaye türüne dönüştürülebileceği araştırıldı. Dünya-

nın dört bir yanından bu kadar fazla üst düzey yöneticiyi bir arada bulmanın yarattığı benzersiz fırsat düşünülünce, bu zirvenin “farkındalık” düzeyi yüksek, stres düzeyi düşük yaşam tarzlarını destekleyen cihaz, uygulama ve danışmanlık hizmetleri satan pek çok şirketin pazarlama gösterilerine de sahne olması şaşırtıcı değildi.

Buraya kadar farkındalık yerindeydi. Fakat konferans konuşmalarla sınırlı kalmadı. Vücuda bağlanan ve bağlandığı kişinin en son bedensel faaliyetlerini sağlık açısından değerlendirip sürekli güncellenen bildirimler olarak o kişinin akıllı telefonuna gönderen aygıtlar bütün delegelere dağıtıldı. Kullanıcılar yeterince yürümediğinde ya da uyumadığında bu değerlendirmelerle ilgili bildirimler aldı. Davos katılımcıları yaşam tarzları ve zindelikleriyle ilgili yeni bakış açıları kazanma fırsatı buldu. Dahası, tüm davranışların zihin ve bedene etkileri açısından değerlendirilebilir hale geldiği bir geleceği kısa bir süre deneyimleme imkânı yakaladılar. Eskiden sadece laboratuvar ya da hastane gibi uzmanlaşmış kurumlarda elde edilebilen bilgi türleri, katılımcılar konferansın dört günü boyunca Davos’ta gezinirken toplanabildi.

Şu sıralar küresel elitlerimizin zihni işte bunlarla meşgul. Farklı kisveleriyle mutluluk, artık para kazanmak gibi hayati bir meseleye ilave edilen hoş bir uğraş veya sadece kendi ekmeğini yapacak kadar bol vakti olanların ilgilendiği *new age* kültürüne has bir endişe olmaktan çıktı. Ölçülebilir, görünür ve geliştirilebilir bir varlık olarak mutluluk artık küresel ekonomi yönetiminin kalesine girmiş durumda. Dünya Ekonomi Forumu güvenilir bir rehberse, ki geçmişte hep öyle oldu, başarılı bir kapitalizmin geleceği stres, ıstırap ve hastalıklarla mücadele edip rahatlama, daha sonra da mutluluk ve zindeliği bunların yerine koyma becerimize bağlı. Bunu başarmamızı sağlayacak teknikler, önlemler ve teknolojiler artık mevcut ve günbegün işyerlerine, çarşılara, evlere ve insan bedenlerine nüfuz ediyor.

İsviçre zirvelerinin çok daha ötesine uzanan bu gündem aslında yıllardır siyasetçileri ve yöneticileri yavaş yavaş ağına çekiyor. ABD, İngiltere, Fransa ve Avustralya'nın da aralarında bulunduğu çeşitli ülkelerin istatistik kurumları artık düzenli olarak "ulusal esenlik" düzeyiyle ilgili raporlar yayınlıyor. Santa Monica gibi çeşitli kentler de bunun yerel versiyonunu uygulamak için yatırımlar yapıyor.⁴ Pozitif psikoloji hareketi, insanların günlük yaşamlarındaki mutluluklarını artırmak için kullanabilecekleri teknikler ve sloganlar yayıyor; bunların pek çoğu da olumsuz duygu ve hatıraları baskılamayı öğrenmeyi temel alıyor. Çocukları mutlu olma konusunda eğitmek için bu yöntemlerden bazılarının okul müfredatına eklenebileceği fikri zaten çoktan denendi.⁵

"Mutluluk amirleri" çalıştıran büyük şirketlerin sayısı gitgide artıyor. Google ise, etrafına farkındalık ve empati yaymakla görevli bir "iyi dost"u şirket bünyesinde çalıştırıyor.⁶ Alanında uzman mutluluk danışmanları, işverenlere çalışanlarına neşe ve çalışma şevki aşılama; işsizlere çalışma şevklerini yeniden kazanmaları, hatta -Londra'daki bir vakada- zorla evlerinden çıkarılan insanlara, yaşadıklarını geride bırakmaları konusunda yol göstermek için danışmanlık hizmeti veriyor.⁷

Bilim bu planı destekleyecek şekilde hızla gelişme kaydediyor. Sinirbilimciler, Matthieu Ricard'la çalışan Wisconsin'li araştırmacıların yaptığı gibi, mutluluk ve mutsuzluğun beynimizde nasıl iz bıraktığını belirliyor ve şarkı söyleyip bitkilerle ilgilenmenin zihnimize neden esenlik verdiğini sinirler üzerinden açıklamaya çalışıyor. Beynin olumlu ve olumsuz duygular yaratan kısımlarını kesin olarak belirlediklerini iddia eden araştırmacılar, uyarılınca "sevinç" yaratan bir bölgeyi ve "acıyı azaltan bir şalter"i de keşfettiklerini iddia ediyor.⁸ Deneysel bir nitelik taşıyan "bireysel ölçümleme" hareketindeki inovasyonlar, insanların günlükler ve akıllı telefon uygulamaları yardımıyla kendileri için özelleştirilmiş bir biçimde "ruh hali takibi" yapabilmesini

sağlıyor.⁹ Bu alandaki istatistiki veriler biriktikçe zihinsel esenlik sağlamak konusunda en çok hangi bölgelerin, yaşam tarzlarının, çalışma biçimlerinin ve tüketim türlerinin başarı gösterdiğini itinayla belirleyen “mutluluk iktisadı” da büyüüp tüm bu yeni verilerden istifade ediyor.

Umutlarımız stratejik nedenlerle bu mutluluk arayışına kanalize ediliyor; hem de güdümlü, nesnel ve ölçülebilir bir yaklaşımla. Bir zamanlar “öznel” sayılan ruh haline dair sorular artık nesnel verilerle yanıtlanıyor. Esenliği irdeleyen bu bilim, aynı zamanda iktisat ve tıp uzmanlığıyla da iç içe geçmiş durumda. Giderek daha fazla disiplinle iç içe geçen mutluluk çalışmalarında zihin, beyin, beden ve ekonomik faaliyetlerle ilgili iddialar birbiri içinde erirken konuyla ilgili felsefi sorunlara pek de değinilmiyor. İnsan optimizasyonunu genel hatlarıyla ölçen tek bir gösterge ortaya çıkmaya başlıyor. Şu çok açık ki mutlulukla ilgili gerçeklerin üretilmesini sağlayan teknolojilere sahip olanlar epey nüfuzlu bir konumda; güç sahipleri de bu teknolojilerin vaatlerine gitgide daha fazla kapılıyor.

Mutluluğa karşı olunabilir mi? Filozoflar bu tutumun anlamlı olup olmadığına dair argümanlar sunabilir. Aristoteles mutluluğu –ahlaki açıdan daha geniş anlamıyla– insanlığın nihai amacı olarak görüyordu. Buna herkes katılmayacaktır. Friedrich Nietzsche “İnsanlar mutlu olmak için çabalamaz; bu *sadece İngilizlere özgü* bir davranıştır,” diye yazmıştı.¹⁰ Pozitif psikoloji ve mutluluk ölçümü 1990’lardan bu yana siyasi ve ekonomik kültürümüze nüfuz ederken, siyasetçilerle yöneticilerin mutluluk ve esenlik mefhumlarını sahiplenme şekline yönelik kaygılar artıyor. Mutluluk bilimi, nihayetinde çektikleri ıstıraplardan ötürü insanları sorumlu tutup –onları ilaçla tedavi ederek– sorunu oluşturan koşulları yok sayacak bir konuma gelme riski taşıyor.

Bu kitap bahsi geçen kaygıları önemli ölçüde paylaşıyor. Şu anda uğraşacak pek çok siyasi ve fiziki sorunumuz olduğuna şüphe yok. Bu sorunları kişisel olarak deneyimlememizi sağla-

yan zihinsel ve sinirsel koşullara bu denli vakit ayırmanın sırası olmayabilir. Diğer yandan Dünya Ekonomi Forumu'nun duayenleri bir konuya böylesi bir iştahla eğiliyorsa, bizim de en azından bundan biraz şüphelenmemiz gerekebilir. Ruh hallerini takip teknolojiler, duyu analizi algoritmaları ve stresin hakından gelen meditasyon teknikleri, belirli ekonomik ve siyasi çıkarlara hizmet etmek için uygulamaya koyuluyor. Yani tüm bunlar sırf bizler Aristotelesçi anlamda mutlu bir yaşam sürebilelim diye önümüze sunulmuş değil. İşte bu yüzden mutluluğun kişisel bir "tercih" olduğu amentüsünü tekrar eden pozitif psikoloji, tüketimcilik ve benmerkezcilik konusunda bir çıkış yolu sunmakta büyük ölçüde yetersiz kalıyor – pozitif psikoloji guruları pek çok insanın tam da böyle bir çıkış aradığını sezinlese de.

Ne var ki bu durum kitapta geliştirecek eleştirinin yalnızca bir ayağı. Mutluluk biliminin ideolojik işlevini sürdürme yöntemlerinden biri, kendisini geçmişteki acıları, siyasi oyunları ve gelişikleri geride bırakacak yepyeni bir başlangıcı müjdeleyen radikal bir yenilik olarak sunması. Yirmi birinci yüzyılın başında bu vaadi geliştiren araç da beyin. "Geçmişte insanları neyin mutlu ettiğine dair hiçbir fikrimiz yoktu – fakat artık *biliyoruz,*" iddiasıyla teklifin sunulma biçimi. Elimizde öznel duygulanımlarımızı anlamamızı sağlayan müspet bir bilim var; öyleyse onu işletme, tıp, kişisel gelişim, pazarlama ve davranış değişikliği politikaları aracılığıyla kullanıma sokmamak delilik olur.

Peki bu psikolojik coşkunluk aslında iki yüz yıldır mevcutsa? Ya bugünün mutluluk bilimi, zihin ile dünya arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ele alınabileceği varsayımı üzerine kurulmuş, süregelen bir projenin en son dışavurumuysa? Bu kitabın göstermeyi amaçladığı şeylerden biri de bu. Fransız Devrimi döneminden başlayıp (on dokuzuncu yüzyılın sonunda ivme kazanarak) bugüne kadar gelen bir bilim ütopyası, eskiden beri tekrar tekrar satışa sunuluyor: İnsan hislerini inceleyen yetkin bir bilim, ahlak ve siyasete dair en temel sorunları çözülebilir

hale getirecek. Bu hislerin bilimsel olarak nasıl sınıflandırılacağı ise elbette duruma göre değişecek. Kimi zaman “duygusal”, kimi zaman “sinirsel”, kimi zaman da “davranışsal” ya da “psikolojik” olacaklar. Buna rağmen her seferinde tekrarlanan bir tavır göze çarpıyor; öznel hisleri ele alacak bir bilim, hem ahlaki hem de siyasal anlamda nasıl davranmak gerektiğini belirleyecek nihai bir yöntem olarak sunuluyor.

Bu planın ruhu Aydınlanma düşüncesine dayanıyor. Fakat ondan en çok istifade edenler, toplumsal kontrolden çıkar sağlayanlar, özellikle de özel sermayedarlar oluyor. Mutluluk ekonomisinin kendine has gelişimini işte bu talihsiz çelişki belirliyor. Mutluluk bilimini eleştirirken niyetim mutluluğun ahlaki değerini önemsizleştirmek değil; kronik mutsuzluk veya depresyondan mustarip olan, dolayısıyla son derece anlaşılabilir bir şekilde yeni davranışsal ve bilişsel yönetim tekniklerinde çare arayan kimselerin çektiği acıyı küçümsemek ise hiç değil. Amacım umut ve neşenin ölçümleme, gözetleme ve yönetim altyapılarıyla iç içe geçirilmesini eleştirmek.

Siyasal ve tarihsel nitelikli böylesi kaygılar başka argümanları da beraberinde getiriyor. Zihni izlenip ölçülenmesi gereken kendine has davranış ve hastalıklara sahip, mekanik ya da organik bir nesne olarak gören bilimsel bakış açısı belki de sıkıntılarımızın çözümünden ziyade onları yaratan köklü kültürel nedenlerden biridir. *Zaten* şu anda da duygular ve davranışlarımızı gözlemlemeye yönelik –çoğu birbiriyle örtüşen, bazıları ise çelişen– farklı girişimlerin ürünü olduğumuzu ileri sürmek mümkün. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından beri reklamcılar, insan kaynakları yöneticileri, devletler ve ilaç firmaları bizi psikolojik açıdan izliyor, teşvik ediyor, dürtüyor, optimize ediyor ve kısıtlıyor. Belki de şu an ihtiyacımız olan şey mutluluk veya davranış biliminin daha fazlası ya da gelişmiş değil, daha azı ya da en azından farklı bir biçimidir. Bundan iki yüzyıl sonra tarihçilerin, yirmi birinci yüzyılın ilk yılları hakkında “insan mutluluğuyla

ilgili hakikatler *işte o zaman* nihayet açıklığa kavuşmuştu” deme ihtimali sizce ne kadar yüksek? Eğer pek yüksek değilse bu tür konuşmaları sürdürmemiz, gücü elinde tutanlara fayda sağlamak dışında neye yarıyor?

* * *

Siyaset ve ticaretin mutluluğa gösterdiği yoğun ilgi yalnızca söylemsel bir moda mı? Bu moda, ahlaki ve siyasi sorunları matematiksel hesaplara indirgemenin mümkün olmadığını yeniden anladığımızda dağılıp gidecek mi? Durum hiç de öyle görünmüyor. Mutluluk biliminin, yirmi birinci yüzyılın başında aniden bu denli ön plana çıkmasının iki önemli nedeni var ve bunlar sosyolojik nedenler. Söz konusu nedenler, mutluluk bilimini geliştiren psikolog, yönetici, iktisatçı ve sinirbilimciler tarafından hiçbir zaman doğrudan doğruya bu yönleriyle ele alınmıyor.

Nedenlerin ilki kapitalizmin doğasıyla ilintili. 2014 Davos Zirvesi’nin katılımcılarından biri, ne kadar doğruluk payı içerdiğini muhtemelen kendisi de idrak etmeden bir yorum yaptı: “Şu an çözmeye uğraştığımız sorunu bizler yarattık.”¹¹ Bahsettiği sorun, 7/24 çalışan şirketler ve hiç kapanmayan dijital cihazların üst düzey yöneticilerde büyük bir stres yarattığı ve bunun sonuçlarıyla başa çıkabilmek için yöneticilerin artık meditasyon yapmak zorunda olmasıydı. Ne var ki aynı teşhis, daha geniş bir çerçevede sanayileşme sonrası kapitalizm kültürü için de geçerli sayılabilir.

Batı ekonomilerinin 1960’lardan beri karşı karşıya olduğu ağır sorun, psikolojik ve duygusal bağlılığa (ister işe ister markalara isterse sağlığa ve esenliğe yönelik olsun) her geçen gün daha fazla bel bağladıkları halde bu bağlılığı sağlamanın gitgide zorlaşması. Genellikle depresyon ve psikosomatik hastalıklar olarak açığa çıkan bireysel yabancılaşma türleri, insanlara acı veren kişisel deneyimler olmanın ötesinde, yarattıkları ekonomik sonuçlarla siyasetçiler ve yöneticiler için giderek büyüyen bir sorun teşkil edi-

yor. Oysa sosyal epidemiyoloji, mutsuzluk ve depresyonun materyalist ve rekabetçi değerlerin güçlü olduğu, eşitsizlik düzeyi yüksek toplumlarda yoğunlaştığını gösteren endişe verici bir tablo çiziyor.¹² İşyerleri topluluk ruhuna ve psikolojik bağlılığa gittikçe daha fazla vurgu yapsa da daha uzun vadeli ekonomik eğilimler, toplumu atomizasyona ve güvencesizliğe sürüklüyor. Kendi varlığı için zorunlu olan psikolojik özelliklerin altını oyarak kendi bindiği dalı kesen bir ekonomik modelimiz var.

Öyleyse daha genel ve tarihsel bir bakış açısıyla denilebilir ki hükümet ve şirketler “şu anda çözmeye uğraştıkları sorunları kendileri yarattı.” Mutluluk bilimi şu anki nüfuzunu, uzun zamandır aranan bir çözümü sunma vaadiyle kazandı. Her şeyden önce mutluluk iktisatçıları, ıstırap ve yabancılaşmaya parasal bir değer biçme becerisine sahip. Örneğin kamuoyu yoklama şirketi Gallup’ın tahminine göre ABD’deki çalışan mutsuzluğu, neden olduğu verimlilik kaybı, vergi kaybı ve sağlık masrafları ile ABD ekonomisine yıllık beş yüz milyar dolara mal oluyor.¹³ Bu durum duygularımızın ve esenliğimizin daha geniş çaplı bir ekonomik verimlilik hesabına dahil edilmesine neden oluyor. Dolayısıyla pozitif psikoloji ve onunla ilintili teknikler, insanların enerjisini ve motivasyonunu eski haline getirme konusunda kilit bir rol oynuyor. Mevcut siyasal ekonomimizin kökeninde yatan temel bir çarpıklığın, ciddiyet taşıyan hiçbir siyasal iktisat sorununa dokunulmadan ortadan kaldırılabileceği umuluyor. Toplumlar aynaya bakmaktan kaçınmak için genellikle psikolojiye başvuruyor.

Mutluluğa gösterilen aşırı ilginin altında yatan ikinci ve kısmen daha rahatsız edici yapısal neden teknolojiyle ilişkili. Görece yakın bir zamana kadar başkalarının hislerini anlamaya ya da etkilemeye yönelik bilimsel uğraşlar, çoğunlukla psikoloji laboratuvarları, hastaneler, işyerleri, odak grupları gibi belli başlı kurumsal ortamlarda yapılırdı. Artık durum değişti. Facebook, Haziran 2014’te yayınladığı bir akademik makalede, haber akışlarıyla oynayarak milyonlarca kullanıcısının ruh halini nasıl ba-

şarıyla değiştirdiğini ayrıntılarıyla anlattı.¹⁴ Bu için gizli kapaklı yapılması bir isyan dalgası yarattıysa da ortalık sakinleşince, oluşan öfke yerini huzursuzluğa bıraktı: Facebook gelecekte de bu tür makaleler yayınlama zahmetine girecek mi yoksa tüm itirazlara rağmen deneyini yapmaya devam edip sonuçları kendisine mi saklayacak?

Ruh halimizin ve hislerimizin izlenmesi fiziki çevremizin bir işlevi haline geliyor. 2014 yılında British Airways, sinirsel izleme yöntemiyle yolcu memnuniyetini gösteren “mutluluk battanitesi” ürününü denedi. Yolcular rahatladıka rengi kırmızıdan maviye dönen battaniteyler, havayolu ekibine yolcuların iyi ağırlandığını bildiriyordu. Kol saatlerinden akıllı telefonlara, hatta sıvı alımının sağlığınıza etkisini izleyen Vessyl adlı “akıllı” fincanlara kadar piyasada satılan teknolojik pek çok tüketici ürünü, esenlik ölçümü ve analizi yapıyor.

Serbest piyasayı savunan en temel neoliberal argümanlardan biri serbest piyasanın milyonlarca arzu, fikir ve değeri kavrayıp satış fiyatlarına eviren muazzam bir algılama cihazı işlevi gördüğüydü.¹⁵ Piyasanın kitlesel duyguları algılamada asli araç olmaktan çıktığı yeni bir neoliberalizm-sonrası dönemin eşiğine gelmiş olabiliriz. Mutluluk izleme araçları günlük yaşamımızı kuşattıka hisleri gerçek zamanlı olarak ölçen başka yöntemler de ortaya çıkıyor. Bu yöntemler, piyasalara kıyasla yaşamımızın çok daha geniş bir alanını kuşatabilir.

Mahremiyet konusuna endişeyle yaklaşan liberaller mahremiyeti güvenlikle dengelenmesi gereken bir şey olarak yorumlayagelmiştir. Ne var ki bugün artık sağlık, mutluluk, memnuniyet ya da duysal haz düzeyimizi artırma amacıyla önemli ölçüde gözetleme faaliyeti sürdürüldüğü gerçeğiyle yüzleşmek durumundayız. Bunlar hangi niyetle yapılırsa yapılsın, uzmanların yaşamlarımız üzerindeki kontrolünün bir sınırı olması gerektiğini düşünüyorsak, hayatımızda ulaşmaya çalışmamız gereken psikolojik ve fizyolojik iyimserliğin de bir sınırı olmalı.